

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVOS 1919–1923

linksmi

Apsaugos Ministerijai Įsakymas

№ 1.

Lapkričio 23 d., 1918 m. Vilnius.

§ 1.

Steigti Apsaugos Tarybą iš šių asmenų pulkininko **Chaleckio**, papulkininko **Nastopkos** ir papulkininko deklarių **Nagevičiaus**.

§ 2.

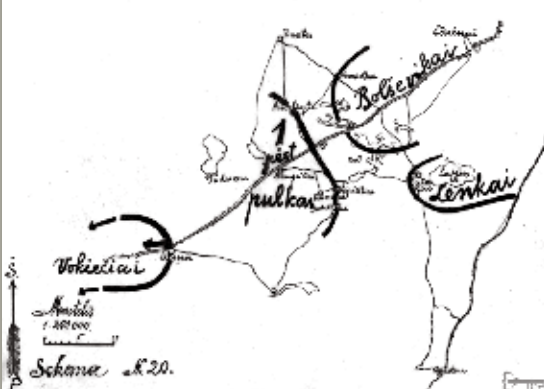
Pulkininką **Kubilių** skirti Apsaugos Ministerijos Štabo Viršininku.

§ 3.

Pulkininką **Galvydį-Bykauskį** skirti vadu pirmojo pulko, steigiamojo Atlytuje. Jam įsakau tuojuo pradėti pritaikomąjį darbą ir pasirinkti sau reikalingąjį kadrą.

Apsaugos Ministeris
Pasirašė: Prof. **A. Voldemaras**.

Štabo Viršininkas
Pulkininkas **I. Kubilius**.

Piliečiai!

2000
56

Sunkią valandą šaukiame jusų paspirties ir paramos.

Mūsų Tėvynė šiuo metu apsupa prieštinkai. Ji yra į mūsų kraštą atvertusi rusų atsigėdinti raudonvardiškųjų buržuazų ir skiebidams. Kad ir pas mus ir su šturvų tokių pat Tarybų rasimės, reikia yra Rusijai. Suaisę savo kraštą, privedę ilgį didžiulio bado Makarų ir Petra-pilį jie ir pas mus norėtų įvesti tokią pat tvarką. Mūsų žmonės gerai susimano, ką reikšia tos Rusijos Tarybos: jos išgrovė fabrikas ir dirbtuves, sunaikino pramonę ir prekybą, išrašė žemės ūkį ir paliko milijonus žmonių be darbo. Neišlikime mūsų prižiūrimi! Karu su savim jie veikia buržuaz sąvą valdininkų, bėdą ir naštas padėsis mūsų Tėvynė!

Ir piet gresia mūsų kraštui lenkai. Lietuvos dvarininkų paikiui jie sudarė iš tų pačių dvarininkų Lietuvos valdyti komitetai, skėdėsi į mūsų kraštą savo valdininkus ir "franga" kariuomenę mūsų kraštui aplėm. Lietuvos žemdirbiai kėlėsi prie Lenkijos, norėdami apsaugoti savo žemę nuo lenkų. Jie žino, kad savaraimonių dvarininkų Lietuvoje jie negalės valdyti tokiame tokiame plote, kurių jie padėsi sąjungai. Norėdami, kada šie jų akurta žemėi tiktai būtinai ir maža žemė. Lenkijos valdžia palaiko mūsų dvarininkus, norėdami su jų pagalba užgrobti visą Lietuvą. Dar šiuo vakarą Lenkijos įgaliotinis Berline rašė praeidė mūsų įgaliotiniui, kad Lenkijos vyriausybė pripažįsta Lietuvos nepriklausomybę, o netrukus atė mūsų pečių pradėjo tartis su Vokietijos vadu Lindendorfu, kad grįžtų į priė Lenkijos. Lenkai mano, kad su dvarininkų pagalba jie ramiai galės valdyti ir išnaudoti Lietuvą; bet jie apsirinkai Lietuva pigiai savo laisvę nepaduos. Kaip prieš rusus, taip ir prieš lenkus Lietuvoje vyriausybė pakėsi griežtiasias priemones ir sudėms kovos reikalus, kad jie pasitrauktų iš mūsų krašto. Po keturias apsaugos metų. Išėdams iš mūsų krašto, vokiečiai vėda derybas su mūsų prieštinkais, norėdami atiduoti jų globos mūsų Tėvynę. Jie tariai ir su bolshevikais ir su lenkais. Tarp save ir bolshevikų kariuomenė jie susitara tam tikrą tarpą ir šiuo kur jie šalina, norėdami į jų vietas atvertimai bolshevikai. Vokietiai, sutvėrė, kad patys megti girti Lietuvos nepriklausomybę, vėda derybas su Lenkijos vyriausybe aiškiai, kad atgautų Lietuvos lenkų kariuomenė.

Per visą okupacijos metų vokiečiai visap mūsų traukė organizuoti darbą ir tvarkyti kariuomenę. Visas tas buvo padaryta organizacijos reikalai, buvo daroma okupacijos valditi traukė ir prieš juos valditi. Kad su-traukties mūsų darbų, mūsų kariuomenės tvarkoms jie stato mums vienas kitą priklausančius reikalavimus. Patardėdami duoti glėbių jie visą kartą reikalauja paramos.

Kad šie ginklai nebū savaraiš prieš bolshevikus, o tik karių duoda su juo sąjuga, kad juos varžome tik kovoj su bolshevikais. Visą laiką traukdami padaryti mums Vilniaus apsaugą, išėdėm š Vilniaus bei paliko glėbių su mums, o lenkų legionieriams.

Laikimoji Vyriausybė peralėdė dabar iš Vilniaus į Kauną kad grėšius susilaukų su kraštu, grėšiau organizavus visas krašto pajėgas. Šiuo klausimui susilo 16 d. konferencija būdai turi įvykti. Konferencija bus Kauno. Surinktoji Lietuvos kariuomenė trauks į Rytų pusę, šios kovos su Lietuvos priešinkais ir išraduos mūsų esančių Vilnių ir sveitimuji rankos. Dėl Vilniaus apgyveno mes padėsim vienas savo pajėgas. Mes nešikėsim be kovos nė vienos pėdos Lietuvos žemėi. Mes laukiame visus krašto pilietius kovos ir mes laimėsim Kovoje su ne dvi sveitimus žemių rėgrobino, o dvi savo laisvę ir mes šikėsim, kad mes parems tos Tautos, kur rions Tautų laisvę abalsu yra ne vien šikėsim šioji. Mes laukiame, kad visas kraštai, kaip vienas žmogus sukliu savo Tėvynės gini. Ginklų mes gausime, turime gauti. To, ką mes turime, pradėsi už-tek. Mes laukiame, kad Lietuvos pilietiai nepasigėlim savo turto kariuomenės išalkymui. Tuodu, neparduos kiekviensis ką gali, kas įvyr, kas šikl, kas pinigų, kas avalius.

Atėjosprendziamoji Lietuvos valdžia. Lietuvos vyrail traukite į tas vietas, kur rankad mūsų kariuomenės būriai. Mes turime parodyti kad mes esame verti, to, be mes reikalaujame. Nel vieng taute be kovos nesaugo sau laisvę. Visi kam brangi Tėvynė Lietuva, kariams rupi, kad Lietuvoi būtų švies ir gera gyveniti, susikimo Tėvynės gini. Kovosime su su Lietuvos darbo žmonėmis jų reikalai yra mums tik brangus, nes darbo žmonės yra mūsų vienuomenės pag-rinimas. Mes turime duoti į kovą su sveitimaisla už-grobikais, kuriuos surviki mes patys teisingai susivėr, kytime savo valstybę, kad vien tik susikuriamas ir visoms būg gera gyveniti. Jeigu gi mes šiuo valandą apšikimo Tėvynę tai mums laisvė vėl tik vorygė ir šiuo tik metai.

Į kovą dėl Tėvynės laisvės, dėl laikos išė-nybės, dėl visų lygybės!

Tegyvuoja nepriklausoma demokratizė Lietuvos!

Tegyvuoja pirmoji Lietuvos kariuomenės pajėka!

Ministeris Prieštinkas M. S. Steimlis.	Užsienio reikalų ministerijos valdytojas A. Janinaitis.	Vidžiamosios ministerijos P. Leonas.	Vidus reikalų ministerijos L. Viliūnas.
Kada, alio ir valstybės tarybų valdytojas Jozas Tubelis.	Susitikimo valdytojas visos ministerijos ir šiuo ministerijos štabo valdytojas Jozas Vorehka.	Pramonės ir prekybos ministerijos Jozas Štikas.	Mūsų ministerijos valdytojas Valdemaras Čarockis.
Kaltėms ir valditi darbų ministerijos štabo valdytojas Jozas Pajūras.	Krašto apsaugos ministerijos Alfonsas Valytkis.	Ministeris be portfelio paty reikalais Jozas Vorehka.	Ministeris be portfelio Aleksandras Štikėtkis.

Kaunas, 1919 m. spalio 24 d.

**LIETUVOS
NEPRIKLAUSOMYBĖS
KOVOS 1919–1923**

linksmi

IVADAS

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, subyrėjo Europos „tautų kalėjimais“ vadintos imperijos. Nustojo egzistuoti ir carinė Rusija. Kaip ir daugelis anksčiau laisvės netekusių tautų, lietuviai pasinaudojo proga atkurti savo laisvę. 1918 m. vasario 16 d. buvo oficialiai atkurtas Lietuvos valstybingumas.

Rusijoje valdžią užgrobę bolševikai neketino leisti Lietuvai ir kitoms savo valstybes atkūrusioms ar sukūrusioms buvusios Rusijos imperijos tautoms išsaugoti savo valstybes. Bolševikai siekė Sovietų Rusiją grąžinti į buvusias imperijos ribas ir vėliau plėsti „pasaulinę proletariato revoliuciją“ į kitas šalis.

Vokietijos kariuomenė buvo užėmusi didesnę dalį vakarinių buvusios Rusijos imperijos teritorijų, tačiau tapusi pasaulinio karo pralaimėtoja, vykdydama Antantės (šalių, laimėjusių karą) valią, turėjo atsitraukti iš okupuotų teritorijų. Paskui besitraukiančią vokiečių kariuomenę slinko Raudonoji armija. Antantės šalys baiminosi komunizmo plitimo, todėl įpareigojo vokiečių kariuomenę stabdyti bolševikų veržimąsi į vakarus. Vokiečiai kurį laiką padėjo atlaikyti besiformuojančioms valstybėms Raudonosios armijos spaudimą.

Lietuvai dar neturint savo kariuomenės, bolševikai užėmė didesnę jos teritorijos dalį. Kuriama Lietuvos kariuomenė per 1919 m. sugebėjo sustabdyti rusų veržimąsi ir išstumti juos iš Lietuvos teritorijos. Daugumai iš Rusijos išsivaduoti mėginusių tautų to padaryti nepavyko, naujosios valstybės buvo karine jėga užimtose ir prijungtos prie Sovietų Rusijos (nuo 1922 m. pervadyta į Sovietų Sąjungą). Nepriklausomybę nuo bolševikų apgynė tik Suomija, Estija, Latvija, Lietuva ir Lenkija.

Dar vienas pavojus Lietuvos valstybingumui kilo iš vokiečių remiamų avantiūristo Bermonto-Avalovo karinių pajėgų. Bermontas iš į vokiečių nelaisvę patekusių Rusijos karių buvo suformavęs armiją, kurios deklaruojamas tikslas buvo kovoti su bolševizmu ir atkurti senąją tvarką Rusijoje. Šios pajėgos buvo priešiškos ir Baltijos šalių nepriklausomybėms, nes siekė atkurti Rusijos imperiją su buvusiomis sienomis. Bermontininkai buvo įsikūrę Latvijos teritorijoje. Didesnę bermontininkų dalį sudarė vokiečių kariai. Ši karinė organizacija atstovavo Vokietijos interesams, kuri siekė išlaikyti savo įtaką rytinėje Baltijos pakrantėje.

Realiai bermontininkai su bolševikais taip ir nesusikovė. Jie mėgino užimti Rygą ir panaikinti Latvijos valstybingumą. Taip pat jie ėmė veržtis ir į Lietuvos teritoriją. Patyrę pralaimėjimą kovoje su latviais ir lietuviais, bermontininkai galiausiai kapituliavo, jų likučiai buvo evakuoti į Vokietiją.

Lietuva buvo atkurta kaip tautinė valstybė. Lietuviai nereiškė pretenzijų į buvusias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) teritorijas, kurios etniniu požiūriu nebuvo lietuviškos, visiškai atsisakė slaviškų buvusios Lietuvos valstybės žemių. Į atkurtą Lietuvos valstybę turėjo patekti tos teritorijos, kurių XX a. pradžioje didelė dalis gyventojų buvo lietuviškai kalbantys žmonės.

Iš Rusijos imperijos išsivadavusi Lenkija siekė atkurti Lenkijos valstybę, kuri apimtų visą buvusios Abiejų Tautų Respublikos teritoriją. Todėl, pagal Lenkijos atkūrimo koncepciją, visa Lietuvos teritorija turėjo patekti į atkuriamos Lenkijos sudėtį.

Iki valstybingumo praradimo XVIII a. LDK bajoriškoji tauta buvo perėmusi lenkišką kultūrą. Paskutinis Lietuvos valdovas, iš kurio buvo reikalaujama mokėti lietuvių kalbą, – Kazimieras Jogailaitis (XV a. pabaiga). XVI a. pabaigoje jau dauguma lietuvių stambesnių didikų vartojo lenkų kalbą, lietuvių kalba buvo išlaikyta žemesniųjų sluoksnių Lietuvos gyventojų. Todėl atkurtos Lenkijos valdžia apskritai atmetė galimybę, kad gali egzistuoti tautiniu pagrindu sukurta Lietuvos valstybė. Tautinės Lietuvos idėja kardinaliai kirtosi su didžiosios Lenkijos koncepcija ir tai neišvengiamai vedė prie konflikto.

Nors Lietuva ir Lenkija kovojo prieš bendrą priešą – bolševikus, tačiau Lenkija nepripažino Lietuvos teisės į valstybingumą ir, pasitaikius progai, vis mėgindavo pažeisti jos suverenitetą. Lenkų karinė organizacija (POW) mėgino įvykdyti karinį perversmą Lietuvoje, dažnai pažeidinėjo tarp abiejų šalių nustatytą demarkacijos liniją.

Kulminaciją konfliktas pasiekė 1920 m., kai po nesėkmių kovose su Raudonąja armija, lenkai traukėsi į savo teritorijos gilumą. Lietuva tuomet jau buvo sudariusi taiką su Sovietų Rusija. Siekdama užimti jai sutartyje numatytas teritorijas, Lietuvos kariuomenė įžengė į lietuvių gyvenamą teritoriją, kurią iki nesėkmių kovose su bolševikais kontroliavo Lenkijos pajėgos. Perėjusi į puolimą Lenkijos kariuomenė sugrįžo ir į šią teritoriją, įtampa peraugo į atvirą karą. Lietuva šiuose kovos veiksmuose prarado dalį savo etninių teritorijų.

Kovos veiksmai buvo nutraukti tarpininkaujant tarptautinei bendruomenei ir šalys oficialiai sutarė nebekariauti. Tačiau, apeidama susitarimą, Lenkija netrukus pasiuntė prieš Lietuvą dalį savo kariuomenės, įvardydama ją kaip centrinei valdžiai nepaklūstančius „maištininkus“. Lenkai užėmė Lietuvos sostinę Vilnių ir veržėsi toliau, ketindami aneksuoti visą Lietuvą. Tačiau Lietuvos kariuomenei pavyko lenkų puolimą sustabdyti ir išsaugoti Lietuvos valstybingumą.

Sunkiausia Lietuvos kova Nepriklausomybės kovų metu buvo su Lenkijos kariuomene. Dalis lietuviškų teritorijų liko lenkų rankose. Lietuvių tauta artimiausius du dešimtmečius Lenkiją suvokė kaip didžiausią grėsmės šaltinį Lietuvai. Tai ilgainiui sutrukdė pastebėti daug didesnį priešą – Sovietų Sąjungą, kuri 1940 m. atėmė nepriklausomybę iš Lietuvos.

Bolševikai buvo suinteresuoti kiršinti tarpusavyje Lietuvą ir Lenkiją. Greičiausiai todėl jie ir pasiūlė 1919 m. Lietuvai labai palankias taikos sutarties sąlygas, siekdami, kad Lenkija ir Lietuva nesuartėtų bei nesusivienytų prieš Sovietų Rusiją. Bolševikai suprato, kad gali Lietuvai duoti tiek teritorijų, kiek tik ji pageidaus, nes, nugalėję Lenkiją, jie tikėjosi nesunkiai įveikti ir Lietuvą. To pasiekti nepavyko, bet pasisėkė sustiprinti abiejų šalių priešpriešą, dėl ko Lietuva su Lenkija nepalaikė diplomatinių santykių, Lietuva tapo kliūtimi sukurti efektyviai veikiančią Baltijos Antantę – mažųjų valstybių gynybinę organizaciją, nukreiptą prieš sovietus.

Praradusi nemažai savo teritorijų pietuose ir rytuose Lietuva sugebėjo 1923 m. prisijungti Klaipėdos kraštą, dar XIII a. užgrobtą vokiečių, gaudama šaliai labai reikalingą jūros uostą ir išėjimą į Baltijos jūrą.

„AMŽINASIS NEUTRALITETAS“

1918 m. lapkričio 11 d. buvo sudarytas pirmas „amžinojo neutraliteto“ Ministrų kabinetas su prof. A. Voldemaru priešakyje.

Kai kuriuose sluoksniuose vyravo nuomonė, kad Lietuvai paskelbus „amžinąjį neutralitetą“, Belgija, Šveicarija, Monakas – visi tą neutralitetą meiliai pripažins ir todėl Lietuvai jokios kariuomenės nereiks. Užteks kokios nors „liaudies milicijos“. Mūsų kaimynai tokia galvosena džiaugėsi ir ją protegavo, nors slapta juokėsi sau į kumštelius. Mes, kariai, regėjome kaimynų klastą ir dėjome visas pastangas tą „amžinojo neutraliteto“ iliuziją išsklaidyti tiek Ministrų kabinete, tiek ir susidariusioje pacifistų grupelėje. Tai padaryti nebuvo lengva.

Tuo metu dar vokiečių okupuotame Vilniuje ne vien tik mes kūrėmės. Buvo steigiamos ir organizuojamos ir kitos „kariuomenės“. Rusų bolševikų organizacinis

štabas buvo Varnų g. 5. Jie sugaudytus vienminčius siųsdavo į Smolenską. Lenkų organizacinis štabas (Užupio g. 5) sumedžiotus jiems simpatizuojančius siuntė į Lapių (lenk. *Łapy*) geležinkelio stotį, kur buvo tveriami *baiatorusko–liewska divizia*. Taip pat buvo pačių okupantų vokiečių organizuojamas „Freikorps“, kuris sugaudytus jaunuolius siuntė į Karaliaučių. Visos šios organizacijos už mus buvo stipresnės ir turtingesnės tiek valiuta, tiek ir ginklais.

Kai mes, plikiai, pradėjome tvirti tiek pulką, tiek komendantūrą, tai jie visi iš mūsų juokėsi. Vilniuje rusų kalba leidžiamas satyros laikraštपालाकिस „Lunnyj žitel“ („Mėnulio gyventojas“) net įdėjo mus pašiepiantį skelbimą: „Reikalingi savanoriai su nuosava apranga ir ginklais tarnauti veltui. Kreiptis ir siūlytis Lietuvos Taryboje, Jurgio prospektas nr. 13.“

O KAIPGI BE KARINĖS PROPAGANDOS

1918 m. gruodis. Vyriausybė buvo išspausdinusi „Atsišaukimą į visuomenę“, bet šis tiktai dulkėjo kažkokios ministerijos kampe. Aišku, kokią reikšmę gali turėti „Atsišaukimas“, jei nėra kas jį paremia, paskleidžia, paaiškina, taip pat jei nėra kam įkalbėtus jaunuolius palydėti į būrimosi punktą?

Sutvėrėm propagandos ir agitacijos biurą. Jo nariais buvo per tris tuzinus pasiryžėlių studentų ir paskutiniųjų klasių gimnazistų. Jie visi buvo įtraukti į pulką savanoriais. Jie buvo aprūpinti savanorių ženkleliais, ginklais ir ginklo leidimais. Taip pat jiems buvo užsakytos ir pirmos kariškos lietuviškos kepurės. Šis jaunimo žiedas buvo suskirstytas į tris grupes:

Pirmoji – skirta grynai agitacijai. Šios grupės pareiga buvo šventadieniais, o ypač atlydų dienomis, lipti ant „bačků“ ir garsiausiai kviesti visus, kas tik gyvas, kas jaučia save esant lietuviu, kas tik myli Dievą ir Tėvynę, stoti savanoriais ginti kankinę okupuotą Lietuvą.

Antroji – skirta kontragitacijai prieš bolševikus. Šios grupės pareiga buvo visur, kur tik pasirodydavo Kap-suko ir Angariečio Maskvos bernai, irgi lipti ant „bačků“ ir demaskuoti tuos pardsavėlius išgamas, šaukti, kad gana vergauti Maskvai.

Trečioji – skirta būti palydovais. Šios grupės narių pareiga buvo surinktus savanorius atlydėti į pulką.

Spaudos darbai rūpinosi p. Strazdas. (25–26 p.)

<...> 1919 m. vasario mėn. tarp Rumšiškių ir Kruonio buvo sulaikyti rogutėmis į Kauną vykstantys du tipeliai. Abu buvo nuodugnai iškratyti ir išstardyti. Rasta, kad vežėsi didelę sumą pinigų, o drabužiuose ir batuose turėjo paslėptus popierius. Pinigai, pasirodė, buvo skirti bolševikų propagandai, o rastieji popieriai buvo Maskvos instrukcijos ir nurodymai: kokią propagandą varyti, kokius sabotazo veiksmus atlikti, kaip ir kur skleisti terorą ir pan. Teismas, išnagrinėjęs kaltinamąją medžiagą, nustatė, kad tai esą rusų šnipai. Karo lauko teismas abu tuos tipus nuteisė mirti. (44–45 p.)

<...> buvo paplitę daug raudonosios propagandos. Moterėlės komunistinius šunlapius gabeno maišais iš Daugpilio. Kai revoliucionierių proklamacijos užtvindė kareivines, vienas karininkas surado būdą, kaip su šia liga kovoti. Parinkdavo gerą kalbėtoją ir jis viešai skaitydavo proklamaciją, su pajuoka, sarkazmu, humoru. Tos proklamacijos mums pasidarė lyg humoro laikraštis. Nelikome ir mes skolingi Angariečiui. Jo proklamacijose buvo iš piršto išlaužtas melas, o mūsų šėkės rėmėsi faktais. Matydamas, kad jo propaganda nepasiekia norimo rezultato, Angarietis pagaliau liovėsi ją siuntęs ir „Tiesoje“ paskelbė, kad ši propaganda sustabdoma taupumo sumetimais... (69 p.)

SAVANORIAI TUOMET IR DABAR

1918 metų Kalėdos buvo kupinos džiaugsmo ir entuziazmo, nors bolševikai jau veržėsi į Lietuvą. Visų lūpose skambėjo Nepriklausomos Lietuvos valstybė su jos sava santvarka ir aptariamomis sienomis. Pirmąją Kalėdų dieną miesteliuose, bažnytkaimiuose ir kaimuose pasipylė atsišaukimai į visus Lietuvos vyrus nuo 14 iki 60 metų amžiaus. Jie buvo raginami griebtis ginklo ir ginti vos tik atgimusią Lietuvos valstybę nuo puolančių bolševikų.

...Žiema buvo gana šalta, daug prisnigta. Apmokymas vyko visu greitumu, nepaisant, kad apranga buvo labai menka. Iš tikro apranga buvo tokia, kokią kas turėjo. Uniformą sudarė kepurė, diržas ir šovininės. Iš rytų sklido aliarmuojančios žinios, kad bolševikai iš visų pusių artėja Kauno link. Taip pat pasiekė žinia, kad Lietuvos pavergėjai artėja į Kėdainius, Jiezną ir Alytų.

Kovo mėnesį vieną dieną pradėta organizuoti rinktinė iš Kauno ir Aukštosios Panemunės įgulų puolančiam priešui atremti. Į rinktinę buvo priimami tik tie savanoriai, kurie turėjo bent šiek tiek pakenčiamus batus. Kurie dėvėjo klumpes ar dipkas, į rinktinę nebuvo priimami, nors ir būtų buvę vieni pirmųjų ir turėję daugiau karinio patyrimo ir išėję apmokymą.

Kareiviai veržte veržėsi į mūšį ir niekaip negalėjo suprasti, kodėl dėl blogos avalynės neleidžiama eiti Lietuvos priešų mušti. Kurie pateko į rinktinę, tie buvo labai patenkinti ir linksmi. Netrūko nemaža ir tokių atsitikimų, kai buvo mokama po keliasdešimt markių tam, kuris sutikdavo pasilikti ir užleisti vietą nepriimtąjam į rinktinę. Taip tai savanoriai veržėsi į mūšį su Lietuvos priešais bolševikais.

SANDĖLIAI ANAPUS FRONTO

1919 m. Kai organizavomės, tai visko trūko, ypač ginklų ir šaudmenų. Drąsos turėjome sočiai, bet kišenė tuščia. Ir diržą dažnai reikėjo susiveržti. Kartais nebuvo kuo nuogą kūną pridengt, o apie kojas ir kalbėt netenka. Fronte darydavom iškilas, kad surastume, ką raudonieji yra kur nors blogai padėję, ir su jais pasidalindavome. Dažniausiai grįždavom iš iškilų „pilnais maišais“ nešini, bet retkarčiais pasitaikydavo, kad džiaugėmės, jog išnešėm sveiką kudašį, nors ir nosys kiek apkruvintos buvo.

Po sėkmingų Subačiaus, Šimonių, Viešintų, Kamajų veiksmų pulke labai pagausėjo savanorių. Daugelis jų buvo beginkliai. Jiems ir davėme laimikį. Kai nauji atvykę savaniai klausdavo apie ginklą, parodydavau į priešų pusę.

– Ten mūsų ginklų sandėliai. Kaune arsenalo nėra.

Paskutiniai koviniai veiksmai savanoriams naujokams parodė, ką reiškia mano žodžiai apie ginklų sandėlius priešų pusėje.

KARINIS KLAIDINIMAS

1919 m. dalykas rimtėjo. Įvairiose apskrities vietose bolševikai pradėjo kurti savo revoliucinius komitetus ir savo bolševikinę miliciją, kurie paverždavo valdžią ir turtą iš suorganizuotų valsčių komitetų.

Kėdainių srities apsaugos viršininkas pasiuntė savo padėjėją į Kauną, į kr. aps. ministeriją – prašė suteikti nors keliasdešimt ginklų ir amunicijos.

Labai charakteringai į Kėdainius atvyko Panevėžio srit. Apsaugos būrys. Traukdamasis į Kėdainius, jis išsiuntė pranešėją, kad parūpintų atvykstantiems butus ir maistą. Pranešėjas atvyko kaip tik tuo laiku, kada vyko Kėdainių vyresniųjų pasitarimas.

– Kiek gi jūsų atvyksta? – paklausė pranešėjo apskrities viršininkas.

– Apie 300 žmonių, visi ginkluoti, su kulkosvaidžiais, – nedvejodamas atsakė pranešėjas.

Vėliau, pasilikęs vieni vienas su Kėdainių apskrities viršininku, pranešėjas paaiškino, kad posėdy jis tyčia skaičių ir ginklavimą perdėjo kelis kartus, nes nenorėjo išduoti visiems kariškų paslapčių.

Kitą dieną panevėžiečiai atvyko su tam tikru furoru. Karininkai ir kai kurie savanoriai buvo raiti balnotais arkliais ir ginkluoti. Kiti savanoriai, daugiausiai maišais pabalnotais arkliais, virviniiais apynasriais, ginkluoti kuo kas gali – vieni senais ir daugumoje netinkamais vartoti kariškais šautuvais, revolveriais, kiti medžiokliniais šautuvais, kartais be makščių ir makštimis be kardų. Iš šalies žiūrint atrodė visi ginkluoti. Be to, jie, iš tikrųjų neturėdami, sugebėjo ir „kulkosvaidį“ inscenizuoti. Visi iš aprėdo atrodė margi: kas juodu švarku ir batais apsiavęs, kas pilka sermėga ar kailiniais apsivilkęs, ir nagingėmis ar klumpėmis dėvėjo. Vieni jojo, kiti rogėse važiavo, tretį pėsti ėjo. Bet šis apie 100 žmonių būrys atrodė gausingas ir gerai ginkluotas.

Ginkluotai jėgai į Kėdainius atvykus, lietuviams pakilo ūpas. Priešų dvasia buvo nuslopinta. Mieste paplito kalbos, esą atvykusios gerai ginkluotos lietuvių kariuomenės dalys.

Šaltinis: Savanoris, 1918–1920: *Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių knyga*. Red. Stasys Butkus. Kaunas: Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungos centro valdyba, 1929. P. 22. (Pakartotinis leidimas: Savanoris, 1918–1920: *Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių knyga*. Faks. leid. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2018).

IŠGELBĖTAS ŽIRGAS

1919 m. II būrio padėtis buvo nepavydėtina, kai 2 kuopa pasitraukė iš Paežerių kaimo, o 3 kuopa iš Velžių kaimo, nes liko be jokio ryšio ir sąlyčio su savaisiais. Laukėme sutemstant, nes tik tamsos priedangoje galima buvo prasmukti pas savuosius, žemėlapyje buvo pažymėtas ilgas ežeras tarp Paežerių ir Velžių. Iš tikro abiejuose ežero galuose tyvuliavo vanduo, bet ties viduriu buvo sužėlusį pieva. Ar galima šia pieva eiti?

Kai tik pritemo, nuėjau pažiūrėti, ar ta pieva atlaikytų pėsčius žmones. Kad būtų daugiau pašalę, bet ledas maždaug tik apie 3 centimetrų storio. Kai tik stoji, tai ir lūžta. Bet gelbėtis reikėjo, kitos išeities nebuvo.

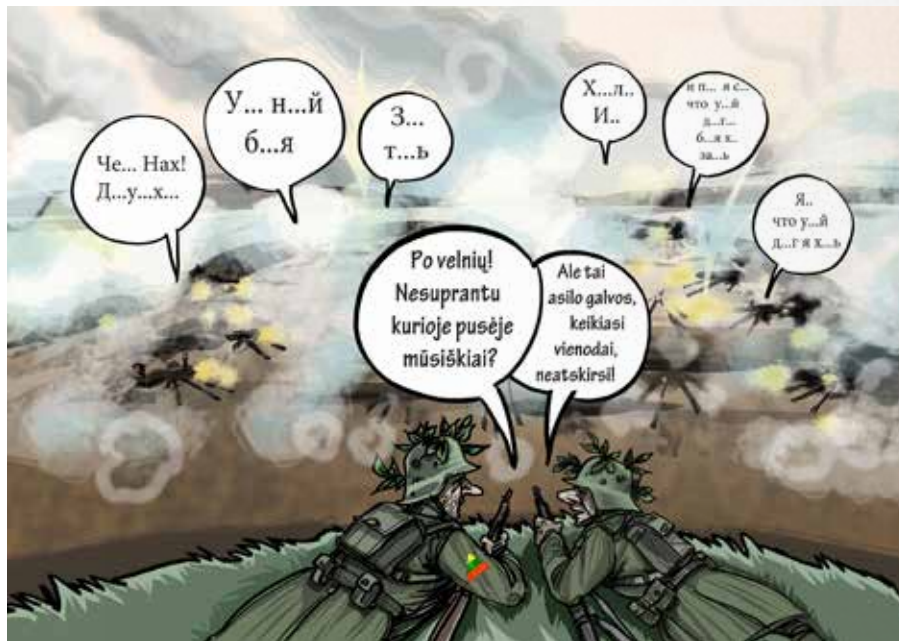
Grįžęs pasišaukiau eilinį Marmą <...> Aš jam pasakiau: tu turėsi išvesti būrį iš apsupimo. Kadangi tu esi teisingas, nebailus ir išlaikęs kryptį, tai tau teks eiti tiesiog per šią pievą iki antrojo kranto. Paskui tavo virtine eis antras, trečias, ketvirtas ir taip toliau. Kai pasieksi krantą, paskui tavo einančiam praneši, kad jau pasiekei.

<...> pasišaukiau eilinį Nenortą. Jam pasakiau, kad Marma eis pirmasis, o jis turės sekti iš paskos – iš tokio atstumo, kad nuolat būtų geras akies ryšys. Jeigu Marma įkristų, tai jis turi grįžti ir pasakyti iš paskos einančiam, kad negalima praeiti. Paskui pasišaukiau

dar aštuonis vyrus, ir pradėjome žygį. Eilinis Marma nuėjo ir, liūnui linguojant, kopė visą laiką, lyg į kalnelį, brisdamas vandeniu iki kelių <...> Nepraėjus nė pilnam pusvalandžiui, Marma pranešė, kad jis jau krante. Iš dvaro griuvėsių tuojau pakilo apie keturiasdešimt vyrų. Kulkosvydininkai, išsiardę sunkųjį kulkosvydį, pasiskirstė jo dalis, kad būtų lengviau nešti, šoviniai taip pat buvo proporcingai padalyti visiems.

Jau buvo visiškai pasiruošta, tik viską sumaišė ryšininko arklys. Ryšininkas pabandė vesti arklį, o tas tuojau pat ir nuklimpo iki pilvo. Arklys kelis kartus bandė iššokti, bet jam nepavyko, tai ir atsigulė ant pilvo. Įsakiau nušauti arklį, bet raitelis apsikabino arklį ir pravirko. Greitai radau kitą išeitį: paėmiau pastotinininko (ūkininko) vadžias ir nuo vežimo galų virves ir surišau arklį kojas. Suraišioję savo diržus ir vadžias prie arklį kojų, išsidėstėme penkiolika vyrų plačiu pusračiu ir, protekiniais bėgdami, tempėme arklį paskui save. Liūnas linko, atrodė, lyg kokios duobės, bet greitai tempiant neplyšo.

Vietomis skendom iki juosmens. Jeigu ilgiau pastovėtume, reikėtų plaukti. Per arklį ritosi vandens bangos. Tačiau laimingai pravažiavome. Nors drabužiai šalo į ledą, bet visi buvo patenkinti ir pilni išdaigų, kad nugailėjo tokią baisią kliūtį.

1919-ŪJŪ KEIKŪNAI

1919 m. Bataliono centrinė buvo įrengta ūkininko namuose. Kadangi buvo šilta, tai namo langai laikyti atidarinėti, o tuo pačiu buvo girdimi visi telefoniniai pasikalbėjimai. Mes sėdėjome lauke, laukėme grįžtančio bataliono vado ir didžiai domėdamiesi klausėmės telefoninių pasikalbėjimų, kuriuos girdėjome iš centrinėje budinčio ryšininko. Mes galvojome, kad tie pasikalbėjimai yra labai svarbūs ir neturėtų būti visiems girdimi. Be to, mus labai stebino, kad ryšininkai kalbėjo ne lietuviškai, o lenkiškai arba rusiškai. Mokykloje

mums buvo įskiepyta labai didelio patriotizmo jausmas ir reikalas išlaikyti karinę paslaptį.

Mums buvo kalte kalama ir įrodinėjama, kad kiekviename žingsnyje tave seka budri prieš akis ir klauso tokia pat ausis. Nieko nekalbėk apie kariuomenės dalinius ir jų išsidėstymą. Kalbėjomės ir negalėjome suprasti, kodėl ryšininkai parinkti tokie, kurie nekalba lietuviškai. Iš vienos pusės labai nepatogu, o iš antros – labai pavojinga, nes anuometiniai mūsų priešai vieni kalbėjo rusiškai, o kiti lenkiškai...

APKASAI

1919 m. liepos 7 d., kai tik praėjome mišką, staiga iš priešakio ir dešinės pasipylė smarki šautuvų ir kulkosvydžių ugnis. Akimirksniu sukritome į geležinkelio griovius. <...> Užvirė labai karštos kautynės. 2 kuopa užėmė poziciją plikoj smėlėto aukštumoj. Skubiai reikėjo apsikasti, nes bolševikai labai taikliai šaudė. Kurie neturėjo kastuvėlių (buvo pametę), tie durtuvais ardė žemę ir rankomis pylė sau ties galvomis pylimėlius.

Iš pradžių bolševikai šaudė nesutelkta ugnimi, bet po kokio pusvalandžio pradėjo jau šaudyti sutelkta

ugnimi. Jie taip tiksliai nutaikė savo kulkosvydžius, kad ties mūsų apkasėliais kilo vien tik dulkių debesys, o kulų pėdos ėjo, kaip siuvasios mašinos siūlė. Man iš kairės gulėjo Lopetaitis. **Jis buvo suspėjęs tiek jau apsikasti, kad galėjo atsigulti ant šono ir buvo lygus su žemės paviršiumi, švarko kišenėje jis turėjo duonos gabalą. Kišenė buvo šiek tiek pasipūtusi. Aš tik matau – kulkos drasko Lopetaičio kišenę ir trupina jo duoną!** Kulų bangai šiek tiek praėjus, Lopetaitis skubėjo kaip galima greičiau įsirausti kiek giliau į žemę.

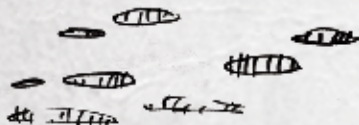

MOTYVACINĖS LAŽYBOS

Prieš Didįjį karą rusų artilerijos karininkai buvo laikomi geriausiaisiais Europoje. Jie turėtų nusilenkti Lietuvos artileristams.

Reikėjo surasti būdą, kaip mažiausiomis išlaidomis pasiekti didžiausią naudą. Sugalvojau lažybas. Už kiekvieną pataikymą į nurodytą taikinį aš statau butelį „smarvės“, už nepataikymą – artileristai man stato butelį „krūminės“ ir sumoka už sviedinį. Lažybos neišėjo man į naudą, dažniausiai aš turėjau statyti samagoną. Giedraitis ir Landsbergis buvo geri matematikai, mokėjo

apskaičiuoti tolį, kryptį, galimas paklaidas. Landsbergiu nesistebėjau, jis buvo inžinierius-architektas, tai matematika jam, galima sakyti, duona kasdieninė. Bet Giedraitis? Jisai skaudžiausiai palietė mano kišenę. Kitos baterijos vadas kpt. Pečiulionis (vėliau generolas) buvo toks artileristas, kad apie jo taiklumą net legendos sklido. Apskritai visi artileristai, su kuriais man teko susidurti, buvo labai aukštos kvalifikacijos: Geiga, Dočkus, Giedraitis, Landsbergis, Pečiulionis, Šmidtas ir kiti. (99 psl.)

LIETUVIŠKAS VAIŠINGUMAS

1919 m., iškilus klausimui apie Lietuvos pripažinimą *de facto* ir *de jure*, buvo paskirta keletas ponų su dideliu atlyginimu ir įvairiais titulais. Visi šie ponai turėjo mus mokyti, kaip reikia gyventi. Visi šie ponai buvo aukšto mokslo, didelių gabumų ir aukštos kvalifikacijos genštabistai. Žinodamas jų misiją, aš pats stengiausi ir raginau kitus, kad slėptų nuo jų viską, ką tik galima. Panašios nuomonės buvo ir gen. Ladiga. Labai nustebau, kai Ladiga man pranešė, kad kitą dieną atvykstąs „inspektorius“ gen. Krauze tikrinti, kaip kasami apkasai apsiginti nuo bermontininkų.

Pakviečiau kpt. Gaidelį. Buvau girdėjęs, kad jo šeiminkė moka paruošti puikų naminį alų. Pavedžiau, kad jo šeiminkė paruoštų du ąsočius alaus. Gen. Krauze atvyko. Labai iškilmingai svečią pasitikau Šeduvoje.

– Žinau, kad generolo laikas labai brangus, tai gal iš karto vyktumėm apkasų pažiūrėt, – pasiūliau.

– O yes.

Priartėjus prie kpt. Gaidelio namo pareiškiau, kad čia paliksime automobilius, toliau vyksime pėsti arba raiti.

Iš pradžių užeisime pas kpt. Gaidelį, kad supažindintų generolą su apkasų schema. Ant stalo iš karto atsirado du ąsočiai alaus. Pasakiau, kad šeiminkė gaminanti geriausią alų Lietuvoje ir būtų šeiminkės įžeidimas, jei neparagautumėm jos gaminio. Anglas juk yra džentelmenas. Generolas paragavo vieną stiklinę. Pripylėm antrą. Išgėrė. Užteko. Generolas ir jo vertėjas buvo jau po stalu. Mes užbaigėm savąjį ąsotį. Generolą ir vertėją ištraukėme iš po stalo. Paguldėme į mašiną ir pasiuntėme į brigados štabą Baisogaloje. Generolas ten porą dienų knarkė, bet po to atsikėlė sveikas. Nustebo ir nenorėjo tikėti, kad jis Baisogaloje jau dvi dienas esąs. Paklausė manęs, kaip ten su apkasais, atsakiau, kad generolas pats matė, jam patikę, kad mus labai pagyrė. Nepatogu generolui buvo prisipažinti, kad nieko nematė. Daugiau gen. Krauze pas mus nebesilankė.

VISI IŠĖJO Į MŪŠĮ

1919 m. Radviliškis buvo bermontininkų tvirtovė. Mano 1-asis batalionas, pradėjęs puolimą, suklypo, vadas Motiejūnas-Valevičius buvo sužeistas, leitenantai Oželis ir Urbakonis nukauti. Batalionas kiek susvyravo ir pradėjo trauktis. Mečiau į mūšį Puskarininkų mokyklą ir dalį 2-ojo bataliono. Nakties metu į pagalbą atskubėjo vienas 1-ojo pulko batalionas ir artilerija buvo padvigubinta. Rytą mūšis vėl atgijo. Paskambinau į Šeduvą, kur buvo lauko ligoninė, ir liepiau iškviešti gydytoją Petraitį. Vietoj Petraičio atsiliepė felčeris.

- Kur dr. Petraitis? – paklausiau.
- Nėra. Išėjo.
- Kaip tai? Kur išėjo?
- Paėmė šautuvą ir išėjo į mūšį.

– O ligoninė?

– Viskas gerai. Sunkiai sužeistiems lovos paruoštos.

Lengviau sužeistiems stotyje rezerve stovi du garvežiai ir šeši vagonai. Jei reikės, galime sužeistuosius evakuoti į Panevėžio ligoninę.

– Gerai. Pašauk kapelioną kun. Povilą Šaulinską.

– Nėra kapeliono.

– O kur jis?

– Paėmė šautuvą ir taip pat išėjo į mūšį drauge su dr. Petraičiu.

– Bet kodėl?

– Pasakė, kad batalionui trūksta karininkų, tai nuėjo užimti žuvusių karininkų vietą. Matyt, su motinos pienu gavo drąsą ir ryžtą. Gal buvo gimę karininkais. Sudarant sąrašą siūlomų apdovanoti Vyčio Kryžiumi, abu jie buvo sąrašo pradžioje.

VERTINGIAUSI BATAI PASAULYJE!

1919 m. Kai ištikdavau sunkumai arba kai patirdavau karių nevilgtį ar nusiminimą, tai reikėdavo prasi-
manyti kokią išdaigą ar nukreipti dėmesį už jūrų
marių, už vandenėlių, Amerikos link. Amerikoje jau
susikūrė lietuvių brigada, ji skuba mums į pagalbą, štai
ji jau sėdasi į laivus, jau atvyko į Klaipėdą, jau keliasi
iš laivų... pagaliau vyksta atgal į Ameriką, nes mes
čia jau spėjome susitvarkyti su raudonaisiais patys.
„Amerikos brigada“ mums tepaliko savo apdarus ir
pasidalijo taukais. Kaip tyčia išdininkas Švandtas at-
gabeno iš Kauno apdarų ir batų. Visi buvę basi dabar
jau batuoti, tik aš vienas likau su „neperšlampamais“
batais. Tie mano batai tikrai buvo universalūs. Sau-
sam orui esant jie būdavo sausi, o lyjant jie irgi buvo
sausai, nes vanduo juose neužsilaikydavo, o per sky-
les paduose ir kitur nutekėdavo. Kartą nujojau į 8-ąją
kpt. Noreikos kuopą. Nespėjau įjoti, kai buvau apsuptas
ir nukeltas nuo arklio. Nutraukė man „neperšlampamus“
ir apavė naujais amerikoniškais. Kai norėjau muistytis,
man priminė ankstesnį nuotyki. O buvo taip.

8-ojoje kuopoje keli „basiokai“ pasiskundė:

- Vade, neturim batų.
- Dar negavau batų iš Kauno.

– Vade, be batų sunku puolime ar žvalgyboje.

– Turit po ranka suolelį?

– Yra, vade.

– Atneškite.

Suolelis buvo atneštas. Artimiausiai stovinčiam liepiau
traukti mano „neperšlampamus“.

– Kaip tai, vade?

– Trauk trauk!

– Kas bus?

– Matai, Kaunas dar neprisiuntė, amerikiečių brigada
dar neatvyko, tai kitų batų neturiu. Kiek jūs čia yra.
Keturiolika?

Puiku. Tu šiandien apsiausi, dieną panešiosi, duosi
kitam. Už dviejų savaitių batai grįš pas mane, tai ir aš
juos vieną dieną panešiosiu. Paskui vėl ratas, kol gau-
sime naujus. Jie man dabar tai ir priminė nutraukdami
mano „neperšlampamus“.

– Mes visi dabar turime naujus batus, tai mums gėda,
kad vadas su senais, suplyšusiais vaikšto.

Turbūt ir Batuotas Katinas ne taip didžiavosi savo batais,
kaip aš šiais naujaisiais. Vertingiausi batai pasaulyje!

1919 M. PARTIZANAI

Galbūt bus netikėta sužinoti, kad lietuvių partizanų būta ir 1918–1920 m. Nepriklausomybės kovose. Dar prieš paskelbiant 1918-ųjų vasario 16-osios Lietuvos Nepriklausomybės Aktą, kai kuriose Lietuvos srityse stichiškai steigėsi vietinės savisaugos grupelės, kurių nariai ginklu priešinosi rekvizitoriams, marodieriams ir plėšikams. 1918 m. pabaigoje į Lietuvą pradeda veržtis Raudonoji armija. Užimtose teritorijose kyla gyventojų pasipriešinimas, kai kurie jų griebiasi ginklo. Kol kuriasi Lietuvos kariuomenė, pafrontėje ir už fronto linijos, prieš užimtose teritorijose kovoja ne kas kitas, o partizanai. Palankioms aplinkybėms susiklosčius, lietuviai netgi perimdavo atskirų vietovių kontrolę į savo rankas.

Ko gero, pats tipiškiausias ir žinomiausias iš to meto antibolševikinio pasipriešinimo epizodų – vadinamieji Joniškėlio partizanai, Joniškėlio mirties batalionas. Buvę Joniškėlio valsčiaus milicininkai gresiančio pavojaus akivaizdoje nusprendė įkurti slaptą sukarintą organizaciją. Taip 1918 m. gruodžio 30 d. atsiranda Joniškėlio partizanai. Organizacija Raudonosios armijos užnugaryje telkė apsaugos būrius, demoralizavo priešą kariuomenę ir administraciją, plėtojo ardomąją veiklą, agitavo kovoti dėl Lietuvos Nepriklausomybės, kaupė ginklus, siekė infiltruoti patikimus žmones į bolševikines valdžios įstaigas. Raudonajai armijai traukiantis,

nuo 1919 m. kovo 22 d. partizanai ėmė veikti viešai – Joniškėlyje nuginklavo dalį Raudonosios armijos vadinamojo aštuntojo žemaičių pulko karių, persekiojo atsitraukiančius Raudonosios armijos dalinius, išvauduotoje teritorijoje kūrė Lietuvos valdžios institucijas. Joniškėlio partizanų įtakoje atsiduria praktiškai visa Šiaurės Lietuvos teritorija (nuo Biržų iki Šiaulių, įskaitant Panevėžį), o ši teritorija dažnai buvo vadinama „Joniškėlio respublika“.

1919 m. balandžio mėnesį partizanų būriai buvo sujungti į Joniškėlio partizanų mirties batalioną (toks pavadinimas buvo pasirinktas priešui demoralizuoti). Jį sudarė apie 1 500 vyrų – didžiausias kada nors Lietuvos teritorijoje veikęs nereguliarus karinis vienetas. Toks žmonių skaičius leido jam veikti 60–70 km ruože ir „laikyti“ fronto atkarpą nuo Latvijos sienos iki Bernatonių netoli Panevėžio, dalyvavo kovose su Raudonosios armijos daliniais Joniškėlio, Biržų apskrityse, Zarasų operacijoje.

1919 m. gruodžio 10 d. batalionas pertvarkytas į Devintąjį pėstininkų Lietuvos kariuomenės Vytenio pulką.

1919–1920 M. KALĖDOS

1919 metų pradžioje Raudonoji armija buvo užgrobusi du trečdalius Lietuvos teritorijos. Atrodė, kad neseniai paskelbta Nepriklausomybė gali tęstis neilgai, buvo sunku patikėti, kad tik pradėta kurti, nepatyrusi ir silpnai ginkluota Lietuvos kariuomenė atsilaikys prieš Raudonąją armiją. Patirties ir ginkluotės trūkumą atpirko entuziazmas, aukšta moralė, pakili nuotaika – juk jie gynė savo Tėvynės laisvę bei kiekviename žingsnyje jautė gyventojų palaikymą. Lietuvos kariuomenė per 1919 m. sugebėjo sustabdyti Raudonosios armijos veržimąsi ir išstumti ją iš Lietuvos teritorijos.

Dar vienas pavojus Lietuvos valstybingumui buvo kilęs iš bermontininkų. Bermontas-Avalovas iš j vokiečių

nelaisvę patekusių Rusijos karių buvo suformavęs armiją, priešišką Lietuvos nepriklausomybei, nes siekė atkurti Rusijos imperiją su buvusiomis sienomis. Bermontininkai, patyrę skaudų pralaimėjimą Šiaulių-Radviliškio operacijoje, kapituliavo ir gruodžio 15 d. paliko Lietuvos teritoriją

Neseniai atkurta, nugalėjusi du priešininkus, užgrūdinta kovų ir sustiprėjusi Lietuvos kariuomenė 1919 metų pabaigoje džiaugsmingai laukė Kalėdų ir ką atneš 1920-ieji...

LIETUVOS KARO AVIACIJOS PIRMOSIOS KOVOS

1919–1920 m. kalbėdami apie aviacijos steigimo darbą, negalime praeiti tylomis ir pro jos aktyvų dalyvavimą kovose. Nors aviacija kūrėsi beveik neįmanomomis sąlygomis, ji iš pat pradžių kiek galėdama padėjo žemėje kovojančiai kariuomenei ginti iš Lietuvos žemių priešus.

Svarbiausi kovos uždaviniai buvo: žvalgymas, bombardavimas, apšaudymas priešo iš kulkosvaidžių, proklamacijų mėtymas.

Įsitvirtinus bolševikams Daugpilyje, mūsų lėktuvai dažnai ten lankydavosi bombardavimo tikslais. Ties Panevėžiu vienam iš lėktuvų pavyko susprogdinti bolševikų garvežį ir šitaip sustabdyti evakavimą brangios karo medžiagos.

Šaltinis: Savanoris, 1918–1920: *Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių knyga*. Red. Stasys Butkus. Kaunas: Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungos centro valdyba, 1929. P. 22. (Pakartotinis leidimas: Savanoris, 1918–1920: *Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių knyga*. Faks. leid. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2018).

LEMTINGAS SKRYDIS

1920 m. Lietuvos kariuomenės vadovybė karo lakūnams nurodė surasti į lenkų apsuptį Varėnos prieigose patekusį Lietuvos kariuomenės šarvuotąjį traukinį „Gediminas“ ir jį bombarduoti, kad juo nepasinaudotų priešai. Vadu paskyrė aviacijos ltn. Juozą Kumpį. Leonardas Peseckas prisimena: „Bėgu kulkosvaidžių. Ginklininkas skėstelėjo rankom: „Nėra, broliuk, jau visus išdalinau.“ Ateina Jablonskis, krapštydamas smarką: „Negavau žemėlapiu. Juos grobstyte išgrobstė.“ „Nieko, – raminu jį, – aš pažįstu Daugus. Kaip nors susigaudysime.“

Du leitenantai, du Juozai – Kumpis ir Pranckevičius – skrido lėktuvu LVG C VI, borto Nr. 9090. Priartėję prie taikinio lėktuvai nužemėdavo iki 200 metrų ir tuomet žvalgas mesdavo bombas, granatas, šaudydavo iš kulkosvaidžio. Skrisdavo kelis ratus, kol sunaikindavo taikinį arba pasibaigdavo amunicija. Žinoma, kuo žemiau skrisdavo lėktuvai, tuo įgulai daugiau šansų buvo pataikyti į taikinį. Lenkai jau buvo pamokyti efektyvių lietuvių lėktuvų antskrydžių ir buvo tam pasiruošę. Stotyje buvo lenkų priešlėktuvinių kulkosvaidžių padalinys.

Iš S. Stanaičio prisiminimų: „Priartėjome prie Varėnos geležinkelio stoties. Sekame vado lėktuvą, matome, kaip jis iššovė raudoną raketą. 400 metrų aukštyje išsirikiuojame vienas paskui kitą ir smingame į stotį, kurioje matau vagonus, garvežį, kariškas gurguoles. Išsiimu iš dėžės bombą ir replėmis ištraukiu kaištį. Persisvėręs per bortą laukiu, kada išmes bombas pirmas lėktuvai, kada ateis mano eilė. Tuo metu išgirstu kaip kulkos kopa į mūsų lėktuvo drobę <...> Paskutiniojo užskridimo

metu, rodos, esame žemiau nei 200 metrų aukštyje. O kulkosvaidžių kulkos vis spragsi aplinkui. Kai nusileidome, pastebėjome, kad mūsų lėktuvai sukaptos kaip rėtis – suskaičiavome 47 kulku padarytas skylės.“

Ltn. J. Kumpis stengėsi nužemėti, kad žvalgas geriau pataikytų, ir tai tikrai padėjo. Liudininkai prisimena, kad J. Kumpio lėktuvai padegė kelis vagonus, kuriems sprogu užsidegė dar keli. Gaila, bet vieno nužemėjimo metu dvi kulkos pataikė lakūnui į galvą ir jis neteko sąmonės.

Iš lenkų nelaisvės grįžęs ltn. J. Pranckevičius apie paskutinį J. Kumpio skrydį pasakojo: „Bepuolant Varėną staiga jis pajuto, kad lėktuvai nenormaliai pradėjo svyrinėti. Juozas Pranckevičius atsisuko į pilotą ir pamatė, kad ltn. Kumpis gulėjo susmukęs sėdynėje ir bejėgiškai atrėmęs galvą į lėktuvo kraštą.

LVG be valdančio rankos kiekvieną minutę galėjo įeiti suktukan. Žvalgas griebė už vairų, kad bent kiek arčiau žemės sveikiems nuplanuoti. (Tikslumo dėlei lėktuve nebuvo galutinai įrengti antrieji vairai, buvo tik lizdas vairalazdei įstatyti; žvalgas ltn. J. Pranckevičius, pagriebęs raketinį pistoletą, įkišo jo vamzdį į vairalazdės lizdą ir taip jį valdydamas sumažino lėktuvo greitį bei koregavo skridimo kryptį, – aut. past.) Jis pats nemokėjo lėktuvo tupdyti, mažai buvo ir tiesiai skridęs.

<...> „Ėjau žemyn, – pasakojo J. Pranckevičius. – Pamačiau lygesnę vietą – geležinkelio liniją. Pasukau ten. Prie žemės patraukiau ir staiga mes atsimušėm į žemę. Nustojau sąmonės ir ją atgavau, kai aplink stovėjo lenkai.“

KITA STOTELĖ – „MŪŠIO LAUKAS“

1920 m. sausį Kauno geležinkelio dirbtuvėse buvo pradėtas statyti pirmasis Lietuvos kariuomenės šarvuotasis traukinys „Gediminas“. Ant 3 geležinkelio platformų (lėkštavagonių) buvo pritvirtintos 6 patrankos. Ant vieno iš artilerijos lėkštavagonių sumontuota šarvuota ugnies valdymo kabina su 4 kulkosvaidžiais. Traukinyje taip pat buvo 2 vagonai apginkluoti po 6 Maxim kulkosvaidžius. 2 prekiniai vagonai atliko sandėlių funkciją. 3 keleiviniai III klasės vagonai buvo skirti traukinio įgulai, kurią sudarė: 7 karininkai, 57 kareiviai ir vienas karo valdininkas.

Netrukus po priėmimo į Lietuvos kariuomenės ginkluotę, rugsėjo 10 d. „Gediminas“ buvo išsiųstas į Suvalkų frontą. Iš Kauno šarvuotas traukinys nuvyko į Varėną, iš ten per Alytų į Šeštokus, rugsėjo 22 d. „Gediminas“ susirėmė su lenkų artilerija už Punsko, prie Smalėnų miestelio. Traukinys savo patrankomis ir kulkosvaidžiais rėmė Lietuvos kariuomenės pėstininkų veiksmus. Rugsėjo 24 d. „Gediminas“ grįžo į Varėną, kur kartu su 7-uju pėstininkų pulku, jau prasidėjus Suvalkų deryboms, nuo besiveržiančių Lenkijos pajėgų gynė strategiškai svarbią Varėnos geležinkelio stotį.

„Gediminas“ sėkmingai kovėsi išsklaidydamas lenkų puolimus Varėnos prieigose, tačiau pėstininkai nebegalėjo atlaikyti didesnių lenkų pajėgų spaudimo ir pradėjo trauktis. Kilo grėsmė, kad geležinkelio linija bus atkirsta šiauriau Varėnos ir šarvuotas lietuvių traukinys

pakliūs į priešo rankas. Traukinio vadas prašė Lietuvos kariuomenės vadovybės leidimo trauktis į Valkininkus, tačiau vadovybė įsakė bent daliai traukinio likti Varėnoje ir gintis toliau, nes dar besilaikantiems gynyboje Lietuvos kariams savo šarvuoto traukinio palaikymas turėjo didelę moralinę vertę. Į Valkininkus pervažiavo šarvuotasis bazė ir du artilerijos vagonai, likęs sąstatas Varėnos stotyje kovėsi toliau ir paskutiniams 7-ojo pulko pėstininkams pasitraukus, taip pat mėgino trauktis iš Varėnos, tačiau lenkai jau buvo užvartomis užblokavę geležinkelio liniją.

„Gedimino“ įgula atmušė dar kelias lenkų atakas, kovoms apimus, traukinio vadas įsakė įgulai nuimti ginkluotę ir palikus traukinio vagonus trauktis pėsčiomis. Priedangai buvo paliktas jaunesnysis leitenantas Vileniškis su keliais kulkosvaidininkais. Jie dar kelias valandas neleido lenkams prisitarti prie traukinio. Vėliau, pasinaudoję prieblanda, jie irgi sėkmingai pasitraukė. Visa įgula susitiko Valkininkuose, kur su likusiu traukinio sąstatu vėl dalyvavo mūšyje.

Vėliau „Gediminas“ saugojo Rūdiškių stotį, Vokės tiltą ir Lentvario stotį. Lapkričio 21 d. atnaujintas „Gediminas“ vėl stojo į mūšį ir netoli Kėdainių ties Gineičiais bei Apylauke jis savo ugnimi išblaškė prasiveržusių želigovskininkų kavalerijos padalinius. 1921 m. buvo įsteigtas šarvuotų traukinių pulkas, kurį be „Gedimino“ sudarė dar du nauji traukiniai „Kęstutis“ ir „Algirdas“.

SUSIDŪRIMAS SU BERMONTININKAIS

1920 m. priešas nebuvo nei vokiečiai, nei rusai, nes ant vokiškos uniformos buvo caro armijos ženklai. Tai buvo vadinamieji bermontininkai. Kodėl jie nepasitraukė iš Lietuvos ir ko jie čia siekė, man buvo visiškai neaišku ir nežinoma. Be to, kodėl ne vokiečiai ar rusai, o kažkokie negirdėti bermontininkai? Galų gale mums visai nesvarbu, kas jie tokie. Mes gerai žinojome, kad jie yra Lietuvos priešai ir kad prirėkus turėsime su jais kovoti. Jų spalva, ženklai ar pavadinimas mums neturėjo jokios reikšmės.

Vieną dieną sargybinis pranešė, kad atvyksta du bermontininkai. Sunkųjį kulkosvydį pastatėme apkasuose. Bermontininkai buvo ginkluoti: vienas šautuvu, o antras parabelium. Leidom prieiti iki apkasų. Juodu vyko tiesiog prie sunkiojo kulkosvydžio. Priėję prie jo per keturis penkis metrus, sustojo ir žiūri į mus, o mes į juos. Vienas jų įsidrąsinęs priėjo prie kulkosvydininko

ir paklausė: „Pro kurį galą šaudai?“ Tuo metu eilinis Šiugždinis priėjo prie vieno jų ir kirto į ausį. Tada priėjo prie antrojo ir, paėmęs už krūtinės, taip smarkiai papurtė, kad pastarojo net šalmas nusirito ant žemės. Abudu bermontininkai išsitempė ir sustojo ramiai prieš Šiugždinį, lyg tas būtų didžiausias generolas, Šiugždinis pasakė bermontininkams pamokslą ir pastebėjo, kad jeigu dar kartą atsivilkty, tai bus nušauti kaip šunys. Paskui jis įsakė jiems skubėti į savo dalinį ir pasakyti kitiems, kad nebelandžiotų, nes čia esama pikto dėdės. Bermontininkai, išgirdę, kad jiems leidžiama eiti, atidavė pagarbą, apsisuko ir skubiai nuėjo. Įdomu, kad tuo metu niekas neatsikirtinėjo ir nepratarė nė žodžio, o visi žiūrėjo, kaip į scenoje vykstantį vaizdą. Kai bermontininkai nuėjo, buvo daug gardaus juoko, taip pat pamėgdžiota, kaip bermontininkai tempėsi prieš eilinį Šiugždinį.

SUGADINTI PIETŪS

1920 m. lapkritis. Iš žvalgybos ir vietinių gyventojų Lietuvos kariuomenės vadovybė sužinojo, kad lenkai rengiasi lemiamam puolimui, kurio tikslas pralaužti lietuvių gynybą ties Ukmerge ir tęsti puolimą link Kauno. Jei lenkams pavyktų įvykdyti suplanuotą puolimą ir priartėti prie Kauno, iškiltų didelis pavojus Lietuvos valstybingumui. Skubiai reikėjo imtis ryžtingų veiksmų. Buvo akivaizdu, kad turimos pajėgos galimo puolimo sustabdyti nepajėgs dėl didelės lenkų persvaros ir rezervų trūkumo. Vyr. ltn. Teodoras Balnas pasiūlė apeiti Širvintas mišku šiaurėje ir smogti lenkų užnugariumi iš šiaurės rytų prie Motiejūnų kaimo. Tai įvykdyti pasisiūlė jis pats su savuoju batalionu. Šiam pasiūlymui buvo pritarta.

T. Balnas atsirinko apie 200 kovingiausių vyrų su vienu kulkosvaidžiu ir 19 d. 5 val. ryte pajudėjo iš Barčių kaimo. Kariai išsirikiavo į vieną vorą ir, vengdami kelių bei atvirų vietovių, žygiavo mišku. Buvo svarbu neišsiduoti, todėl judėti turėjo ypač tyliai ir nepastebimi priešui. Miške atsitiktinai sutiktus vietinius gyventojus kariai sulaikė ir vedėsi kartu, kad šie neišduotų priešui apie jų žygį.

Apie 12 val. kariai pasiekė Motiejūnų kaimą ir sugulė greta kaimo esančio miškelio pakraštyje. Kaime buvo įsikūręs lenkų brigados ir Gardino pulko štabas, lauko artilerijos baterija ir vienas pulko batalionas. Kaip tik tuo metu lenkų kariai pietavo. Atstumas iki kaimo buvo apie 300 metrų. T. Balnas paliko vieną kuopą saugoti kelią į Giedraičius, kitoms dviem kuopoms įsakė pulti kaimą. Lenkai ramiai stebėjo į grandis išsiskleidusius besiertinančius lietuvius manydami, kad tai saviškiai. Lietuviai priartėjo per keliolika metrų ir sušukę „Valio!“ atidengė ugnį į prie lauko virtuvių išsirikiavusius lenkus. Kilo baisi panika, lenkai puolė bėgti ir plaukti per Širvintos upę. Daug lenkų buvo nukauti, tarp jų ir Gardino pulko vadas. Kai kurie paskendo upėje. Į nelaisvę pateko brigados ir Gardino pulko štabų viršininkai, lietuviai užgrobė ir visą abiejų štabų turtą.

Lapkričio 19 d. lietuvių pergalė Širvintose, kurią suplanavo vyr. ltn. T. Balnas, turėjo labai didelę moralinę reikšmę visai Lietuvos visuomenei ir buvo praminta „Širvintų stebuklu“.

Šaltiniai: 1. *Žymiausi Lietuvos mūšiai ir karinės operacijos*. Sud. Karolis Zikaras. Vilnius: Alio, 2013.

2. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose, 1918–1920: *monografija* / Vytautas Lesčius; Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilniaus universitetas. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004 (Vilnius: Krašto apsaugos m-jos Leidybos ir inform. aprūpinimo tarnyba).

ARTILERISTŲ „PIKNIKAS“ PRIE EŽERO

1920 m. kai kada puolimų metu įvykdavo smarki artilerijos dvikova. Mes buvome čia labai patenkinti savo artilerijos parama. Prie mūsų buvo 4 baterija, kuriai vadovavo kapitonas Pečiulionis, pramintas Perkūno dieduku. Visos keturios patrankos buvo apsiklusios Daugirdiškio ežero įkrantėje, ir dėl to lenkai niekaip negalėjo nustatyti mūsų baterijos ugnivietės. Kai jie ima apšaudyti tą vietovę, kur, jų manymu, turėtų būti mūsų baterija, tai visi sviediniai sukrenta į ežerą, nepadarydami nė mažiausios žalos. Bataliono vadas įsakė kiekvienai kuopai, kad niekas niekur neprasitartų apie 4 baterijos ugnivietės vietą, jog priešas neišaiškintų. Kareiviai gerai suprato ir matė, kad 4 baterija iš tikrųjų labai taikliai šaudė. Užteko jai tik pamatyti taikinį, ir jau pats pirmasis šūvis visada pataikydavo.

Vieną rytą į bataliono vadavietę atėjo nepažįstami raiteliai. Pasirodo, tai buvo kariniai atstovai iš prancūzų pasiuntinybės, ir jie nuėjo į 4 bateriją. Ši karinė komisija,

kurią pasiuntė Santarvininkų misija, turėjo patikrinti 4 bateriją. Ta baterija nepaprastai taikliai šaudė. Lenkų supratimu, tai negalėjo būti lietuviai. Dėl to lenkai įteikė Santarvininkų kontrolės komisijai skundą, kuriame nurodė, kad ta baterija, jų manymu, yra aptarnaujama vokiečių, ir prašė atkreipti dėmesį. Kai jie atėjo į bateriją, tuojau paprašė kareivių sąrašo ir pagal jį išrikiuoti juos. Vieni jų tikrino išrikiuotus kareivius pagal pavardes, o kiti nuėjo prie patrankų pasitikrinti, kas jas aptarnauja. Be to, kai kurie jų vaikščiojo po dvarą ir kaišiojo visur savo nosis, ieškodami „pasislėpusių vokiečių“. Pasi-darbavę apie porą valandų ir nieko nepešę, jie išėjo, o mes turėjome naujų šnekų ir gardaus juoko, nes gerai žinojome, kad lenkus priverstė paduoti skundą mūsų baterijos taikli ugnis, kuri nepaprastai įskaudino juos. Tai tokia buvo Perkūno dieduko baterija, kuri susilaukė Santarvininkų kontrolės komisijos revizijos.

PRAGARAS SU MUZIKA

1920 m. bermontininkai, prisidengdami gojais, artėjo keturiomis ar penkiomis vilnimis 3 kuopos kryptimi. Pirmoji vilnis išėjo į gojų pakraštį ir sugulė. Sugulė ir visos kitos vilnys. Iš paskos važiavo vora vežimų, kurių galo nebuvo matyti. Tyla tęsėsi tik trumpą valandėlę. Po to pasigirdo trys garsūs švilpukai. Miške orkestras užgriežė maršą. Pakilo nuo žemės bermontininkų vilnis ir pagal maršo taktą sieksniniais žingsniais ėjo pirmyn. 3 kuopa atidengė šautuvų ir kulkosvyžių ugnį. Bermontininkai ėjo pagal maršo taktą apie šimtą penkiasdešimt metrų. Orkestras nustojo griežęs. Vilnis sugulė. Mūsų šūviai nutilo. Po to truko poros minučių tylą. Vėl pasigirdo švilpukai. Orkestras vėl pradėjo griežti maršą. Bermontininkų vilnis vėl pašoko nuo žemės ir, pagal maršo taktą, koja į koja, ėjo pirmyn. Iš mūsų pusės vėl atsivėrė pragariška ugnis. Bermontininkai

vėl sugulė, ir vėl visiškai tylą. Čia reikia pastebėti, kad bermontininkų pėstininkai nešauna nė vieno šūvio, o vis eina pirmyn, šitokia taktika apkasų gynėjams yra baisi, nes labai veikia nervus ir tiesiog sunku išsilaikyti, šitokį puolimą gali atlaikyti tik drausminga, gerai organizuota ir kovose užgrūdinta kariuomenė.

Vėl pasigirdo trys švilpukai, ir vėl atsivėrė tas pats pragaras. Bermontininkų vilnyje sukosi dulkių sūkurių, kuriuos sukėlė 3 kuopos šautuvų ir kulkosvydžių ugnis. Bermontininkų vilnis smarkiai retėjo. Pirmoji jau buvo nuo mūsų gynimosi pozicijų maždaug už 250–300 metrų ir visiškai išretėjo, liko tik kur ne kur paskiri kovotojai. Dabar bermontininkai pamatė, kad su „litaueriais“ (taip jie vadino lietuvius) reikia rimtai skaitytis. Orkestras nutilo.

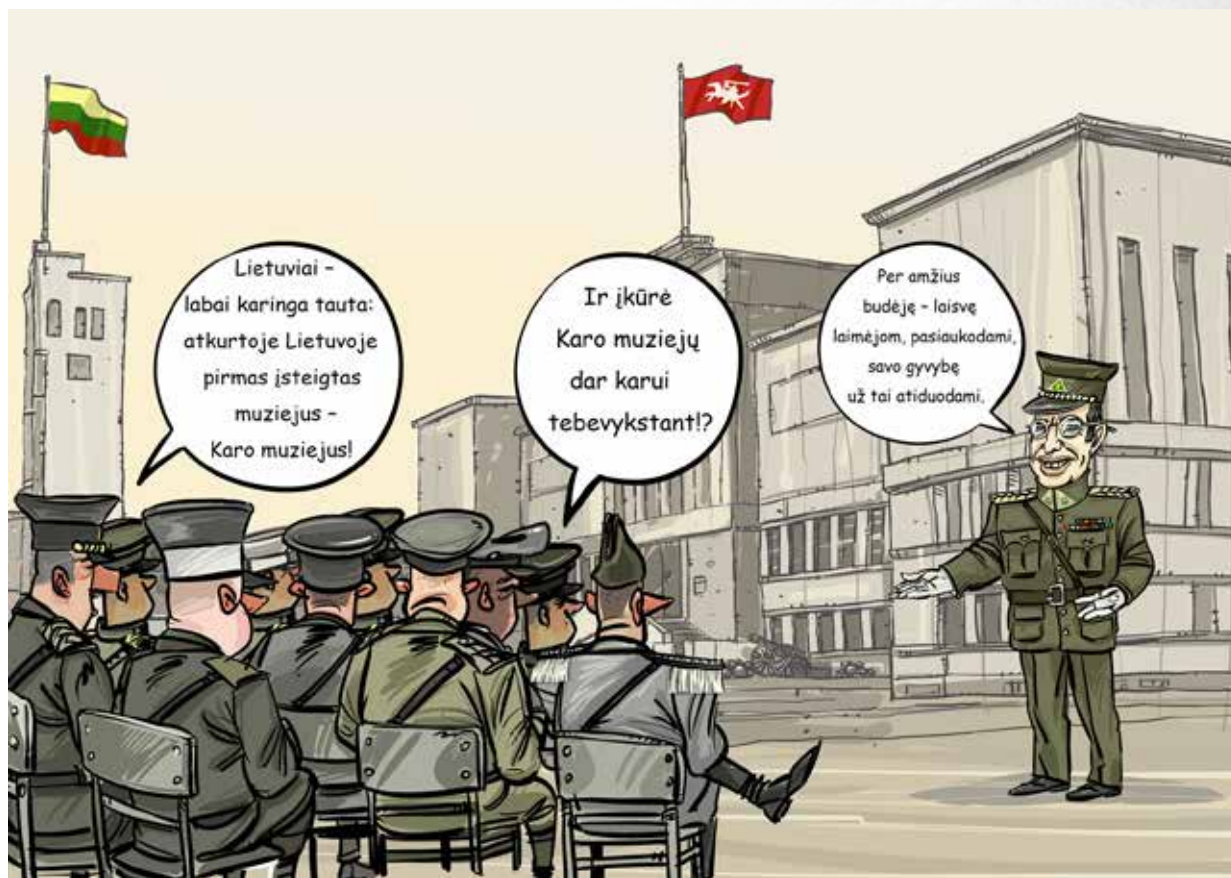
KAI MIRTIS PRIEŠ AKIS...

1920 m. vieną dieną dvylika Mokomosios kuopos vyrų išvyko į žvalgybą. Žvalgyba susitiko su keturiasdešimt lenkų raitelių. Šie, pamatę, kad mūsų vyrų tik dvylika, metėsi į ataką, bet mūsų vyrai nenusigando ir nepakriko. Jie, susispaudę į krūvą, atstatė durtuvus ir laukė. Lenkai, kaip viesulas, pralėkė pro mūsų vyrus iš abiejų pusių. Bet kol jie prabėgę sulaikė įsibėgėjusius arklius, mūsų šikšniai atidengė ugnį iš užpakalio. Lenkai vėl puolė, bet mūsų vyrai vis tebesilaikė krūvoje. Tada lenkai plačiai išsiskleidė, sudarydami pasagos formą, ir, apsiautę mūsų žvalgas, pradėjo smarkiai šaudyti. Mūsų žvalgai taip pat prasiskleidė ir šaudė į lenkus. Vienas žvalgų, matyt, išgąsdintas prajojančių lenkų, kai tik šie išsiskleidė į vilnį, ryžosi bėgti iš apsupimo. Jis bėgo grioviu. Kai jis buvo jau gana toli, lenkų vachmistras išsiskyrė iš žiedo ir ėmė vytis bėgantį bailį.

Žvalgas, pamatęs smarkiai atjojančią raitelį žvilgančiu kardu rankoje, atsigulė griovyje. Arklys šoko per griovį, o lenkas dūrė kardu. Lenkas apsisuko ir vėl puolė, ir taip kartojo jis kelis kartus. Mat, arklys vis smarkiai šoko per griovį, ir raitelis nieko negalėjo padaryti, tačiau vis dėlto du kartus šiek tiek įdūrė žvalgui. Tada

lenkas nusėdo. Laikydamas rankoje pavadžius, jis vedėsi arklį prie žvalgo griovyje. Kai jis buvo jau visai nebetoli, mūsų žvalgas pašoko ir atkišo durtuvą lenkui į panosę. Lenkas švitravo kardu, o žvalgas maišė lenkui panosę durtuvu. Lenkas pamatė, kad taip negerai. Tada jis sumanė užsėsti ant arklio. Kai tik koją įkėlė į kilpą, žvalgas prišokęs nutvėrė jį už milinės ir nutraukė žemėn. Nutraukęs jis pašoko atgal. Lenkas vėl švitravo kardu, o žvalgas durtuvu švaistėsi. Lenkas antrą kartą bandė užsėsti, bet žvalgas išplėšė jį iš balno. Iš naujo pradėjęs švaistytis kardu, lenkas, matyt, atsipeikėjo ir atsiminė, kad jis dar turįs pistoletą. Tiesa, jo iki šiol ir panaudoti negalėjo, nes vienoje rankoje laikė pavadžius, o antroje – kardą. Lenkas vis tiek atsisegė makštį ir taikstėsi ištraukti pistoletą, bet tuo metu taiklus žvalgybos viršininko šūvis pataikė lenkui į smilkinį ir išgelbėjo mūsų žvalgo gyvybę.

Šis vaizdas leidžia nesunkiai suprasti, kaip žmogus nustoja galvoti, kai mirtis prieš akis. Užuoat nutraukęs lenką nuo arklio, žvalgas galėjo smogti jam durtuvu. Arba kardu švitruojančią lenką galėjo nušauti. Tačiau nebuvo panaudotas nė vienas tų būdų. Lenkas, senas karys, irgi ilgai juk neatsiminė, kad turi pistoletą.

VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUI – 100!

1921 m. vasario 16 d. Kaune buvo iškilmingai atidarytas Karo muziejus, o jį pašventino kunigas Jonas Mačiulis-Maironis. 1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos Nepriklausomybės aktą ir lapkričio 23 d. įsakymu pradėjus kurti Lietuvos kariuomenę, kariuomenės vadovybė, suprasdama karo istorijos ir kiekvieno karininko bei kareivio nuopelnų Tėvynei įamžinimo svarbą, nusprendė įsteigti Karo muziejų. 1922 m. buvo išleistas įsakymas kariuomenei, kuriame paskelbta, kad Karo muziejaus kūrimas – bendras visos kariuomenės reikalas ir rūpestis.

Įsakyme numatyta į muziejų vežti vadų ir pasižymėusių karių paveikslus ir fotografijas, piešinius, raštus, įsakymus, charakterizuojančius dalies įsikūrimą, plėtimąsi, komplektaciją, kiek tai leidžia karo paslaptis, apdovanojimus, pasižymėjimus, oficialias iškilmes. Krašto apsaugos ministras kreipėsi ir į visus Lietuvos karius, kad jie rinkytų senosios istorijos liekanas ten, kur jie gyvena ir kur tarnauja.

Muziejus veikti pradėjo dar XIX a. pabaigoje statytame mediniame pastate, o 1936 m. vasario 16 d. iškilmingai perkeltas į naujuosius muziejaus rūmus. Būtent šiame architektūros paveldo pastate, suprojektuotame architektų Vladimiro Dubeneckio, Karolio Reisono ir Kazio Krikščiukaičio, Vytauto Didžiojo karo muziejus įsikūręs ir šiandien.

1988 m., prasidėjus Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui, visuomenės pastangomis buvo atkurtas Karo muziejaus sodelis, darbuotojai išardė ideologizuotas, propagandines ekspozicijas ir pakeitė jas liudijančiomis lietuvių tautos ir kariuomenės tragediją II pasaulinio karo metais bei sovietinės okupacijos realybę. 1990 m. sausio 30 d. sugrąžintas senasis Vytauto Didžiojo karo muziejaus vardas.

„ISIKARŠČIAVĖ“ ŠAULIAI

1922 m. Lietuvos Vyriausybę nuolat pasiekdavo žinios apie gresiantį pavojų prarasti galimybę prisijungti Mažąją Lietuvą. Lietuviai ėmė rimtai galvoti apie Klaipėdos krašto užėmimą ginkluotu būdu, organizuojant karinę akciją iš pačios Lietuvos. 1922 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos ministrų kabineto slaptame posėdyje buvo galutinai apsispręsta užimti Klaipėdą jėga, o lapkričio 16 d. Šaulių sąjungos prezidiumas susirinko į slaptą posėdį, kuriame buvo patvirtintas sprendimas rengti sukilimą Klaipėdoje.

Anot istoriko Edvino Vaidoto, praėjus dienai po to, kai Vyriausiasis Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas paskelbė atsisaukimą „Broliai Šauliai!“, kuriuo ragino šaulius prisidėti prie Mažosios Lietuvos išsivadavimo,

sausio 8-ąją, Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo viršininkas pranešė Šaulių sąjungos viršininkui, kad kai kuriose vietovėse šauliai rengiasi pereiti Mažosios Lietuvos sieną. Reaguodamas į tai krašto apsaugos ministras įsakė imtis griežčiausių priemonių „įsitarščiausiems“ šauliams sulaikyti ir jokia būdu neleisti nei pavieniams asmenims, nei grupėms vykti į Klaipėdos kraštą. Tad sausio 9 d. Šaulių sąjungos viršininkas įsakė visiems skyrių vadams perspėti šaulius ir sulaikyti juos nuo savarankiškų veiksmų, o vykstančiuosius į Klaipėdos kraštą sulaikyti, nuginkluoti ir atimti šaulio pažymėjimus. Svarų vaidmenį, skatinant Lietuvos Vyriausybę priimti sprendimą pradėti karinę operaciją, suvaidino ryžtingai nusiteikę Šaulių sąjungos nariai.

KAS NORI Į KLAIPĖDĄ

1922 m. lapkričio mėnesio pradžioje kilo mintis patikimiausius kariuomenės dalinius aprengti civiliais rūbais ir permesti į Klaipėdos kraštą, kad suvaidintų vietinius sukilėlius. Lietuvos Vyriausybė Jonui Budriui pavedė planuoti ir ruošti sukilimą. Plane buvo numatyta ir pabrėžta:

„Kariai turi būti savanoriai, paleisti neribotų atostogų ir išbraukti iš kariuomenės dalių sąrašų. Neimti su savimi jokių asmens dokumentų, kitų raštų bei laiškų, iš kurių galima būtų nustatyti, kad sukilėlis yra atvykęs iš nepriklausomos Lietuvos. Neoficialiai savanorius

apginkluoti pagal etatus priklausomais, lengvaisiais ginklais: lengvaisiais kulkosvaidžiais, šautuvais, pistoletais, granatomis ir atitinkamu kiekiu šaudmenų; sausu daviniu trejetui dienų ir maistpinigiais. Sumažinti išlaidas civilių rūbų pirkimui, masės padidimui, patenkinti šaulių bei kitų civilių norą dalyvauti žygyje, juos priimti ir įjungti į karinius dalinius.“ Svarbiausias tikslas turėti civilių buvo tai, kad reikalui esant, santarvininkų galimai inspekcijai būtų galima pakišti, kad štai čia nėra reguliarioji kariuomenė. Praktiškai taip ir atsitiko.

SLAPTA OPERACIJOS PRADŽIA

1922 m. Lietuvos vyriausybę nuolat pasiekdavo žinios apie gresiantį pavojų prarasti galimybę prisijungti Mažąją Lietuvą. Lietuviai ėmė rimtai galvoti apie Klaipėdos krašto užėmimą ginkluotu būdu, organizuojant karinę akciją iš pačios Lietuvos. 1922 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Ministrų Kabineto slaptame posėdyje buvo galutinai apsispręsta užimti Klaipėdą jėga, o lapkričio 16 d. Šaulių sąjungos prezidiumas susirinko į slaptą posėdį, kuriame buvo patvirtintas sprendimas rengti sukilimą Klaipėdoje.

Lietuvos kariuomenės Generalinis štabas parengė sukilimo planą ir paskyrė jo vadą. Buvo įsakyta specialiai užduočiai parengti gerai ginkluotus, patyrusių karininkų vadovaujamus, karių savanorių būrius.

Netrukus buvo sukviesti visų Lietuvos apskričių šaulių rinktinių vadai, jiems buvo nurodyta verbuoti savanorius asmeniškai, vengti bet kokio susirašinėjimo, viską daryti itin slapta.

Po dviejų savaitių...

SLAPTA OPERACIJA

1923 iųjų sutikimo J. Polovinskas (Budrys) nešventė, o su bendražygiais darė būtinus sukilimui darbus. Sausio 1-ąją į Lietuvos atstovybę Klaipėdoje susirinko: J. Polovinskas, E. Simonaitis ir J. Brūvelaitis. Jie lietuvių ir vokiečių kalbomis parengė Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto (VMLGK) atsišaukimą „Manifestas visiems gyventojams Klaipėdos krašto“. Jame teigiama, kad VMLGK, prisiimdamas susirinkimuose, protestuose ir nutarimuose jam suteiktus įgaliojimus, praneša, jog Klaipėdos krašte ima visą valdžią į savo rankas, įveda nepaprastąją padėtį ir t. t. Manifestas turėjo būti platinamas tik prasidėjus sukilimui.

Sukūrus manifestą rūpesčiai nesibaigė. Jį reikėjo slapta atspausdinti ir užtikrinti tiražo saugumą iki operacijos pradžios. Žvalgybos darbuotoja R. Kašubaitė rašomąja mašinėle atspausdino rankraštį. Čia pat V. Šaulinskis surinko tekstą gotišku šriftu, tačiau šio ruošinio (laužinio) spausdinti jo spaustuvėje „Lituanica“ nerizikuota. Nuspręsta tai atlikti Kaune.

Ir po keliolikos metų J. Budrys žavėjosi lietuvininkų Gervino ir Martynaičio patriotizmu bei „*pasišventimu*“. Mat, jiems bandant slapta pereiti sieną, jiedu buvo sugauti lietuvių pasieniečių, „*gavo lupti ir įtariamai kontrabanda vos nenukentėjo*“, pasieniečiai norėjo išbarstyti jų gabenamą laužinį, bet jaunuoliai sugebėjo „*išprašyti sargybinio*“ išsaugoti jų nešulį nepaliestą ir pakviesti viršininką, kuris išspręstų visą reikalą. Toliau saugiai į Kauną atvežtas manifesto laužinys buvo atspausdintas ir padaugintas. Ypatingos paskirties rinktinei išvykstant į Klaipėdą, manifestas atskirais paketais buvo išdalytas kovotojų grupėms ir, atvykus į vietą, pradėtas platinti visame krašte.

Prisimindamas 1923-ųjų sausio pradžią, J. Budrys rašė, kad situacija Klaipėdos krašte darėsi vis labiau įtempta, nes laikas ėjo, ir visi, kurie „*buvo pašvęsti į reikalą, nervinosi, kiekvienas jau buvo pasiruošęs bėgti*“ ...

KAS BUS VADAS

1923 sausio 2–6 d. Kaune vyko slapti pasitarimai, kuriuose galutinai buvo parengtas Klaipėdos krašto išvadavimo planas.

Jonas Polovinskas (Budrys) prisiminė, kad apie gruodžio 10 d. gavo komandą atvykti į Kauną. Jį pasitiko nerimastingos naujienos: Lietuvos laikinojoje sostinėje nėra aiškios ir vieningos nuomonės dėl Klaipėdos reikalų sprendimo. Vieni veikėjai užsiima intrigomis, kiti baiminasi dėl valstybės likimo ir galimą operaciją vadina „*abejotina avantiūra*“. Todėl nuspręsta sušaukti Karo tarybos posėdį. Iškviestas informuoti apie padėtį Klaipėdoje, sukilimo galimybę ir aplinkybes J. Polovinskas pareiškė, kad „*padėtis yra nerviška*“ ir vykdamas iš Klaipėdos buvo „*tikras, kad ir Kaune viskas gatava*“.

Po pranešimo vėl buvo iškeltas sukilėlių vado klausimas, nes „*kam tik siūlė – visi atsisako*“. Šios pareigos buvo siūlytos „*majorui su brigados vado teisėmis*“, bet šis taip pat atsisakė tvirtindamas, kad „*kaip kaštonus iš ugnies traukt, tai aš jums geras, o šiaip ne*“. Sukilėlių vado misija siūlyta ir dar vienam pulko vadui, kuris pats vėliau pasipasakojo apie turėtą pasiūlymą. Šis karininkas pasiūlymą motyvuotai savikritiškai įvertinęs savo galimybes: visai nepažįsta Klaipėdos krašto ir negalės tinkamai vadovauti.

Supratęs, kad sukilimo vado neturėjimas niekais verčia ir pačią operaciją, J. Polovinskas nesusilaikė ir iškėlė savo kandidatūrą, pareiškdamas: „*Jeį ponai karininkai nesupranta tos garbės, kuri jiems siūloma, tai paveskite*

man, aš atliksiu.“ Ir pridūrė, kad savo asmenį iškelia tik todėl, jog „*reikalas daugiau nelaukia*“ ir kažkas gi turi imtis atsakomybės. Taip pasisukus reikalui, Karo tarybos nariai laukė kariuomenės vado sprendimo.

Kariuomenės vadas mėgino įsakyti pagrindiniam kandidatui, divizijos vadui, imtis užduoties. Karininkas pareiškė: „*Vade, galite man įsakyti pereiti rubežių su kariuomene ir uniforma, bet ne <...> civiliniuose rūbuose. Aš suprantu, ką tai reiškia, kada pagaunami ginkluoti žmonės civiliniuose rūbuose.*“

Karininko buvo paklausta, ar jis buvo numatęs operacijos planą. Pasak divizijos vado, ekspedicijai reikia turėti 1 800–2 000 pėstininkų, šarvuotą traukinį, dvi sprogdintojų komandas ir kt. Visi sukilimo nariai turi būti kariai, jokie šauliai negalimi. Garsiai J. Polovinskas nekommentavo plano, bet mintyse jį įvertino kaip visiškai atitrūkusį nuo žemės ir realybės: Klaipėdos kraštas buvo nedidelis, per 2 000 gerai ginkluotų ir dar su šarvuotu traukiniu sukilėlių „*staigus atsiradimas*“ būtų visiškai nepanašus į civilių sukilimą.

Kariuomenės vadas nusprendė, kad sukilimui vadovauti paveda J. Polovinskui. Pasak J. Polovinsko, „*savo kabinete kariuomenės vadas atidžiai pažiūrėjo į akis*“ ir pasakė, kad jį gerai pažįsta ir visiškai juo pasitiki: „*Ruošk, daryk ką randi reikalingu. Imk kokius nori žmonės, ką čia darysi, daryk mano vardu. Pereisi rubežių, pats esi kariuomenės vadas!*“

SUSITIKIMAS SU VIETINIAIS

1923 m. Klaipėdos krašte sukilėliams daugiausia teko susidurti su ūkininkais lietuviais ir su vienu kitu dvarininku vokiečiu. Ūkininkai save vadino laukininkais, o mus gi vadino buntininkais iš anapus, arba lietuviais žalnieriais. Vokiečių krašto direktorijai ir prancūzų kontingentui iš parubežio buvo pranešta, kad čia veikia ne vietiniai, bet atėję iš nepriklausomos Lietuvos, kad jų tūkstančiai, kurie žygiuoja vakarų link. Į parubežį policijai padėti autopriemonėmis iš Klaipėdos siuntė vokiečių žandarmerijos dalinius. Užaliarmavo prancūzų batalioną. Kasė apkasus ir išdėstė kariuomenės dalinius.

Sutiktas vokiečių žandaras sako: „Lietuviai savo kariuomenę perrengė civiliai ir dabar kad duos, tai duos

prancūzams per raudonas kelnės.“ Nebebuvo prasmės aiškinti, kad čia vietiniai. Tik kaip mokėdamas, aiškinau, kad ne kariuomenė, bet civiliai. Jis, rodydamas į kariūnus, sako: „Ką tu man sakai, žiūrėk, pas visus kariški batai, vienodi šautuvai ir duonmaišiai, na ir civiliai rūbai beveik vienodi.“ Paskui parodė į šaulių būrį, sakydamas: „Tie tai rezervistai, jiems trūksta treniruotės.“

Tą dieną Klaipėdoje buvo turgus. Sutikome grįžtančius važiuotus ir pėsčius. Paklausti, aiškino, kad prancūzai abipus kelio kasa tranšėjas ir stato „mašingeverkus“. Klaipėdoje kalbama, kad visais keliais ateina tūkstančiai buntininkų. Vienas senelis atsiklaupė ant kelio, pasirėmė lazda ir akis pakėlęs į dangų pasakė: „Dabar galiu numirti, jau pamačiau lietuviškus žalnierius.“

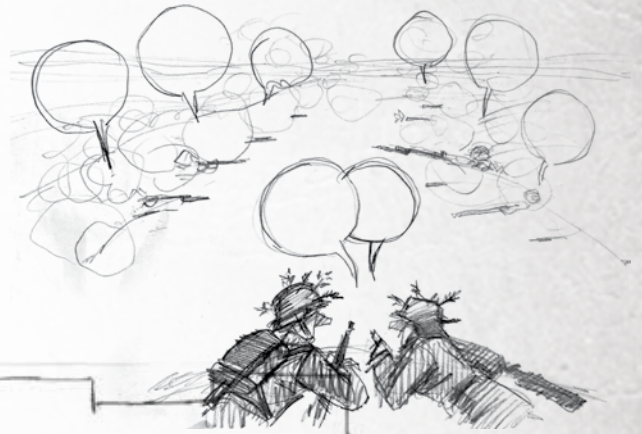
KARIUOMENĖS „IŠVEDIMAS“

1923 m. Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas jau sausio 19 d. Šilutėje sukviėtė didelį viso krašto atstovų susirinkimą, kuriame nutarta jungtis su Lietuva. Lietuvos Seimas sausio 24 d. pritarė Klaipėdos krašto gyventojų valiai. Tačiau Prancūzija ir kiti santarvininkai, atsitokėję po netikėto Lietuvos akibrokšto, ėmėsi energingų diplomatinių veiksmų. Santarvininkų komisija iš pradžių bandė ignoruoti Kauno delegatus, ultimatyviai reikalavo paleisti visas sukilėlių karines formuotes ir E. Simonaičio direktoriją.

Po kelių dienų tylos M. Jankus, E. Simonaitis ir J. Budrys (kiekvienas atskirai) gavo kvietimus atvykti į komisijos posėdį. Taip prasidėjo pokalbiai su Santarvės atstovais, o faktiškai – derybos, prie kurių kitą dieną prisijungė ir A. Smetona su A. Merkiu. Suprantama, reikėjo padaryti keletą nuolaidų, iš kurių svarbiausia – teko paleisti E. Simonaičio

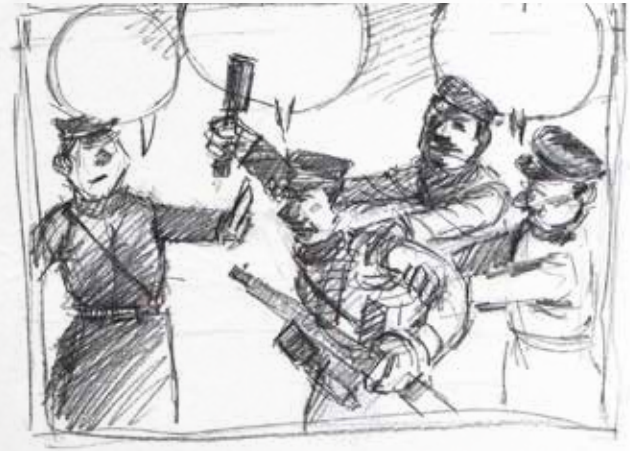
direktoriją. Kitas komisijos reikalavimas – sumažinti sukilėlių „kariuomenę“ iki 1 500 žmonių – buvo šiek tiek komiškas, nes jų tiek niekada neturėta! J. Budrys net suorganizavo „teatrą“ su menamomis dalies sukilėlių „palydomis“, vėliau naktį jie tyliai grįžo į savo dislokacijos vietą užmiestyje.

Taip Santarvės ir jos pasiuntinių „veidas“ buvo išgelbėtas. Naktį iš vasario 18-osios į 19 d. Komisija ir visa prancūzų įgula sėdo į laivą ir išplaukė namo. Klaipėdos krašto valdymas buvo perduotas Lietuvai. Vasario 19 d. prie prefektūros iškilmingai pakelta Lietuvos trispalvė! Derybos dėl Klaipėdos krašto suverenumo tuo nesibaigė. Jos truko dar daugiau kaip metus ir buvo labai sunkios. Tik 1924 m. gegužės 28 d. Paryžiuje buvo pasirašyta vadinamoji Klaipėdos konvencija.

-Lalala!
Me no
feel
Ee...

Wah wah
hai hai
Kuh wah wah
Kuh wah wah
H. T. K. ne blarneyge!

**LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS
KOVOS 1919–1923 *linksmiai***

Antrasis leidimas

Atsakingasis redaktorius KAM Atsparumo hibridinėms grėsmėms grupės vyr. specialistas vrš. Tomas Čeponis

Kalbos redaktorė Žydrė Švobienė
Karikatūrų dailininkas Ramūnas Vaitkus
Dizainerė Loreta Keršytė

2023 03 16. Tiražas 3000 egz. GL-216.
Išleido Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija,
Totorių g. 25, LT-01121 Vilnius, www.kam.lt.

Maketavo KAMBRD Vaizdinės informacijos skyrius.
Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras,
Muitinės g. 4, Domeikava, Kauno r.

ISBN 978-609-412-231-6

© Krašto apsaugos ministerija. Totorių g. 25, LT-01121 Vilnius, www.kam.lt
© Lietuvos kariuomenė. Šv. Ignoto g. 8/29, LT-01120 Vilnius, www.kariuomene

